

ABLONCZY LÁSZLÓ

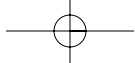
Jeanne d'Arc Rábatamásiból

Búcsú Horváth Teritől

„Terike, belőled színésznőt csinálunk. Te Mari néném sarujából pottyantál ki!” – Jászai Mari testvérének gyermeke, Jászai András tanító úr mondta ezt a tizenhat éves dolgos parasztleánykának, aki kapált, aratott, csépett, és a test napi fáradtságát lélekkel frissíteni a falu fiataljai esténként összegyűltek, hogy az irodalommal, főként Petőfi verseivel ismerkedjenek. Játsoztak is, népszínműveket és Darvas József *Szakedékát*. A Játék csodája kísérte már a mezítlábas kisleány lépteit, aki a csillagok ragyogását dalolta, amikor a Sárigyöpon a libákat őrizte, de énekelt multságokban a céhlegényeknek, s az öregeknek bánatukra keresett dallamot. Már gyermeklányként eljátszotta színpadon be nem teljesült öregkorát, mert a karácsonyi betlehemezésben regélő anyóka volt, aki óidőket idézve a csodaszarvas regéjét mondta. S hogy ünnepi érzéseit küllemileg is mutassa, a szomszéd Örszi néni muzsikaszoknyáját, kékfestő kötenyét öltötte magára, s vállára fekete rojtos kendőt terített.

Hihette az ötgyerekes, nyomorúságban élt Horváth család, hogy az 1945-ös fordulat felszabadulást jelentett? Hihette, mert Balfra települve földet kaptak, s művelhették, így valóban jobbra fordult a sorsuk, bár azzal még nem, hogy Terike messzi hírelt tehetséggel a falubéli nagyérdeműt szórakoztathatta. Ám 1948 augusztusában épp a szőlőben kacsozott testvéreivel, amikor édesanyja egy levéllel érkezett. A hivatalos irat a messzi fővárosból szólította: jelentkezzen a Horváth Árpád Kollégiumba! És a tizenkilenc éves parasztlány elindult a nagyvilágba. Boldog gyanútlanágban teltek főiskolás évei, észre se vette, hogy időközben nevétől fosztották meg kedves otthonát, avagy némely hangoskodó mint szervezett inkvizíciót társai eltávolítására. Egyikük épp a most elhunyt s agyonünnepelt filmrendező volt, aki rózsadombi műproliként szónokolt és osztályharcolt a nép nevében. Tercsikét az hevítette, hogy Kodály és Bartók műveivel ismerkedhetett, esténként ámulva nézte a Nemzeti Színház előadásait, és Gellért Endre szerető-gondoskodó figyelme irányította szakmai-emberi mindennapjait. Mámorító barátságok is édeni képzetté emelték a kollégista éveket, Ádám bátyjával, vagyis Szirtes Ádámmal és különösen a másikkal, aki vállán csizmával mezítláb érkezett a kollégiumba: a balmazújvárosi parasztsiheder, Soós Imre. Akivel a *Ludas Matyi* című film sikerében a kommunista hatalom ünnepest sztárjaivá emelkedtek. Néhány év káprázata – és 1957 tavaszán Soós Imre emberi-művész érzékenysége beleroppant tehetségének politikai kizsákmányolásába, és orvos feleségével öngyilkos lett. Alighanem Horváth Terit sorsos jó pajtásának végzete döbbsentette rá, micsoda ámitás áldozata lehet a művész, ha a világ rontó jeleit nem érzékeli. Dalolva szép az élet!, tavaszi szél vizet áraszt... – énekelt Soós Imre, akivel propagandafilmekek dísz parasztjait és proli legényeit szakmányba játszották, és színpadon hiába jajdult pokoli mélységből

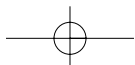

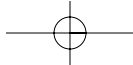
Aljosaként az *Éjjeli menedékhelyben*, s tündökölt bájával a *Sári bíróban*. A szakmaiságba csomagolt, cinikus elvtársi hangok eljutottak hozzá, és felemésztették emberi önbecsét és művészi hitét. Horváth Teri balladás lélekkel erősebbnek mutatkozott; a pár szavas cselédszerepeket is alázattal játszotta, ha érezte maga körül a társak és a színésztársak bizalmát. És ha már nem akart debreceni diák lenni, merthogy Nyilas Misit is eljátszotta, továbbállt. Így az Ifjúsági Színházból 1953-ban a Madách Színházhoz szerződött, majd a Jókai, illetve jogutódja, a Thália Színház tagja lett.

Meghökkenek, ahogyan színpadi vagy filmes szerepei tűnnek fel előttem: kevés olyan művészt láttam, aki, bár pillanatokra is, ne engedett volna komédiás voltának, és ne hamiskodott volna a színpadon. Horváth Terit soha nem kaptam rajta. Mert sorsának tekintette a Játékot. Műparasztok és álproletárok színészhaderege másfélszáznál is régebb ideje ágál a honi színpadon, s filmekben is jó nyolcvan éve. Az ízeskedő, csipőre tett kezű népieskedés, az aszfaltszellem manírtára elapadhatatlan. Durbinscs sógor és a székely góbé vicein kacagó-röhögő polgár azt hitte, hiszi, hogy a falusi élet kedélyének beavatottja. De éppen ebben az ámítás; amely a valóságot, a paraszti élet síró-kacagó hullámzásának drámai mélységeit cukormázosítja. Rózsahegyi Kálmán pipázó kedélyességétől az egykori *Ludas Matyi*ban száz számra gyártott élc, a városban bolyongó parasztok pökhendi elménckedésétől Hofi Gézáig és Sas József árvalányhajas műparaszti otrombálkodásáig virágozik az aszfaltstílus parasztutálata. Ma is, amikor a parasztságot a bolsevik politikai daráló évtizedei végleges végzetességgel felszámolták. A harmincas évek közepén Páger Antal legnagyobb színpadi sikere azért is lehetett Kodolányi János *Földindulás* című darabja, mert a művész olyan megrendítő egyszerűséggel élte az ormánsági parasztember drámáját, amit addig magyar színpadon nem láttak.

Horváth Teri hasonló természetességgel alakította(?), sokkal inkább élte azokat a népből vétetett cselédeket, szolgálókat, aki művészi életútjának első fejezetében az ő emberi tárlatát jelentették a színpadon. Affektáció, magakelletés nélkül az átéltség olyan szuggesztíóját teremtette meg szerepeiben, amely a lélek természetét mutatja, vagyis emberi jellemeket vitt színpadra. Korai szerepvillanásainak felvételein széles arccsontja, sugárzó tekintete, mely vastag szájonvonalának görbületét is alakította, s a hátul egybefont, hosszú vagy szétterülő haj mutatja a fiatal színész stációit. S az egykori Nyilas Misi Ranódy László *Légy jó mindhalálig* című filmjében már a kontyos édesanyát alakította. Hajfonata koronaként épült fejére hosszú évadokon át, amikor talán legnagyobb sikerét, a *Rozsdatemető* Pék Máriaját játszotta. A Nagyfuvaros utca proli fejedelemasszonya volt, akinek harsány, lepcsés szájalása mélyén hatalmas családösszetartó erő működött. Balladás természet, említettük Horváth Teri életmegtartó erejét jellemezve, mert párban Szabó Gyulával olyan százados energiákat szikráztatott magából, amelyek a Hábetler család történetének drámaiságát élet és halál dimenziójában mutatta fel. Azokban az időben, a hatvanas évek első felében fáradhatatlanul dolgozott; volt olyan hónap, hogy hajnalban és éjszaka filmezett, délelőtt próbált, és délután és este több mint ötvenszer lépett színpadra.

Amikor Horváth Terit a főiskolán, a kiváló rendező, színházi ember, Nadasdy Kálmán először hallotta, azt mondta: Szent Johanna érkezett! Horváth Teri nem Shaw da-

rabját, hanem Claudel darabjára írott Honegger-oratórium parasztlányát Szegeden, a Dóm téren kétszer alakította. Csaknem visszhangtalan sikertelenséggel, noha emlékiratát olvasva kitűnik: milyen mély készültséggel és művészi komolysággal élt a szerepben. De a darab szelleme és sorsa is már előítéletessé avatta a közhangolókat. A mű az 1957-es tavaszi, Zeneakadémián rendezett hazai ősbemutatója ugyanis elhíresült, mert a francia követség közvetítésével titkos utakon került a művészeti életbe. Gyönyörű vallomás, ahogyan Horváth Teri *Sárigyöp* című emlékiratában felidézi a szegedi nyár próbáinak légkörét: „Nekem segített a forróság. Hogy érezsem a máglya tüzét. Égtem elevenen. Azt mondtam magamban, mi ez Johanna szenvedéséhez képest? Segítettek délben a harangok, hogy közel legyek Johanna hallucinálásához. Johanna mindig a harangok útján kapott üzenetet. A harangok hívták: Választott szűz, cselekedj! Adj királyt a fejtetlen, árva földnek.”

Egyszer, harminc esztendeje, beszélgettünk: poétikusan szép *Sárigyöp*jének megjelenése alkalmából. Visszatekintve csak dermedek: Horváth Teri akkor már túl volt utolsó színpadi életén, a *Bernarda Alba házának* címszerepén, amit Szolnokon vendégként alakított. Mert Kazimír Károly színházával szakított, és másutt helye nem lehetett, erről igazgatója, Aczél György mindenható bizalmasa, főtitkári minőségében is gondoskodhatott. „Hogy tudsz ilyen tiszta lenni” – ámult rajta Soós Imre pályájuk hajnalán, s alighanem Horváth Teri emberi, művészi tisztaságát őrizni menekült ki a magyar színi életből. Johanna hangjai vezették konokságában, s már csak egy poétikus, Krúdy Gyula látomásait is idéző könyvet írt, amelyben pályatársai, Bihari József, Szirtes Ádám Jávor Pál, Kiss Manyi mellett a számkivetett Latinovits Zoltánt idézte meg. A szeretet olyan földi és égi fényeivel vonta be játszótársait, amely Horváth Teri lelkét, emberségét és művészetét mindenkoron éltette. Ma is bennem a nyugtalan ámulat: szinte értetlen siketséggel hallgattam őt a New York palota márványasztalánál, mert nagy keserűségeinek szorításában se szólt rosszat azokról, akik őt súlyosan bántották. Balladás asszonyhoz méltó nagysággal, némaságában hordozta fájdalmát. Megszenvedte rettenetesen, de megmaradt Horváth Terinek.

A számkivetettségnek is változatai vannak. Ki a messzeségbe fut, más a belső emigrációt választja. Jó ideje már azt se tudtuk, közöttünk van-e még; mert Horváth Teri belső száműzetésben élt. Több mint harminc éven át Johannaként perzselődött a feladatnélküliség máglyáján, mígnem most, nyolcvanadik évében bilincseit az életszínpadon is összetörve elindult az Úr felé. Amikor március 20-án a farkasréti ravatalozóban alig egy stúdióelőadásra való gyászoló körében Bogyay Katalin ihletett, szép búcsújába kezdett, pilinckézni kezdett a hó, s mire Szirtes Ági befejezte siratóját, a Nap fényessége terítette be a temetőt. Amíg búcsúztunk tőle a tél tavaszba fordult, és képzelhettük az égi ragyogásban, hogy Claudel angyalainak kórusa röptette tova Rábatamási Jeanne D’Arcját, hirdetőn: „Bizonnyal az áldoz legtöbbit, / aki szeretetből életét adja.”

